UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA MATEMATIKO IN FIZIKO

Finančna matematika – 1. stopnja

Mitja Mandić

Iterativne numerične metode v posplošenih linearnih modelih

Delo diplomskega seminarja

Mentor: izred. prof. dr. Jaka Smrekar

Ljubljana, 2021

Kazalo

Iterativne numerične metode v posplošenih linearnih modelih

Povzetek

V povzetku na kratko opiši vsebinske rezultate dela. Sem ne sodi razlaga organizacije dela – v katerem poglavju/razdelku je kaj, pač pa le opis vsebine.

Iterative numerical methods in generalized linear models

Abstract

Math. Subj. Class. (2010): navedi vsaj eno klasifikacijsko oznako – dostopne so na `www.ams.org/mathscinet/msc/msc2010.html`

Ključne besede: navedi nekaj ključnih pojmov, ki nastopajo v delu

Keywords: angleški prevod ključnih besed

1. Uvod

Posplošeni linearni modeli so ključen del statistične analize. Pomagajo nam bolje razumeti relacije med rezultati meritev in s temi izsledki predvideti trende v prihodnosti. Modeli morajo biti kar se da enostavni, ampak hkrati zagotavljati določeno natančnost. Vsa teorija nam pa v praksi ne koristi, če konkretnih številk ne znamo izračunati.

V dobi ogromne množice podatkov je računska učinkovitost ključni del obdelave. Tu nam pomagajo numerične metode.

V delu bom najprej predstavil posplošene linearne modele in najpriljubljenejše numerične metode, ki se uporabljajo za njihovo obdelavo. Teorijo bom osvetlil tudi s praktičnimi primeri.

2. Posplošeni linearni modeli

2.1. **Sestavni deli posplošenega linearnega modela.** Vsak posplošeni linearni model sestavljajo trije deli: *slučajni del* je slučajna spremenljivka Y in njena porazdelitev, *sistematični del* predstavlja relacijo med pojasnjevalnimi spremenljivkami, *povezovalna funkcija* pa transformira Y, da se ta bolje prilega podatkom.

2.1.1. *Slučajni del.* *Slučajni del* privzame porazdelitev slučajnega vektorja Y, pri čemer privzemamo tudi neodvisnost komponent. Porazdelitev Y privzemamo odvisno od podatkov; mnogokrat je „binarna“, torej ima dve možni vrednosti - „uspeh“ ali „neuspeh“. Splošneje je lahko izid tudi število uspehov v fiksnem številu poskusov. V takih primerih privzamemo binomsko porazdelitev. Y nam lahko meri tudi števne podatke, naprimer koliko zabav je obiskal študent v preteklem mesecu. Seveda pa lahko Y predstavlja tudi zvezne podatke, v tem primeru lahko privzamemo normalno porazdelitev (ali pa kakšno drugo zvezno porazdelitev).

2.1.2. *Sistematični del.* *Sistematična komponenta* posplošenega linearnega modela poda relacije med pojasnjevalnimi spremenljivkami $x_{i,j}$. Te nastopajo linearno, torej je sistematični del enak

$$\beta_0 + x_{i,1}\beta_1 + x_{i,2}\beta_2 + \ldots + x_{i,p}\beta_p$$

2.1.3. *Povezovalna funkcija.* Tretji del posplošenega linearnega modela je *povezovalna funkcija*, ta nam poda funkcijo $g(\cdot)$ med slučajno komponento in sistematičnim delom. Če označimo $\mu = E(Y)$, je

$$g(\mu) = \beta_0 + x_{i,1}\beta_1 + x_{i,2}\beta_2 + \ldots + x_{i,p}\beta_p$$

Najenostavnejša taka funkcija je kar identiteta, torej $g(\mu) = \mu$. Ta nam torej da linearno povezavo med pojasnjevalnimi spremenljivkami in pričakovano vrednostjo naših slučajnih spremenljivki. To je ena od oblik regresije za zvezne podatke.

Mnogokrat pa linearna relacija ni primerna - fiksna sprememba pojasnjevalnih spremenljivk ima lahko večji vpliv, če je pričakovana vrednost bližje 0, kot če je bližje 1. Recimo, da je π verjetnost, da bo oseba kupila nov avto, ko je njen dohodek enak x. Sprememba v dohodku za 10.000€ ima manjši vpliv, če je dohodek 1.000.000€, kot če je 50.000€.

Takrat je smiselno uporabiti kakšno drugo povezovalno funkcijo, ki dopušča tudi nelinearne kombinacije pojasnjevalnih spremenljivk. Naprimer, $g(\mu) = \log(\mu)$ modelira pričakovano vrednost logaritma. Smiselno jo je uporabiti, če pričakovana vrednost ne more zavzeti negativnih vrednosti. Takemu modelu rečemo *log-linearen* model.

Spet druga povezovalna funkcija je $\text{logit}(\mu) = \log(\frac{\mu}{1-\mu})$, ki nam modelira logaritem deležev - smiselno jo je uporabiti, ko μ ne zavzame vrednosti izven $(0,1)$, torej ko imamo opravka z verjetnostmi. Takemu modelu rečemo logistični model.

2.2. **Linearna regresija.** Linearna regresija je najenostavnejši primer posplošenega linearnega modela. Enostavno jo lahko zapišemo kot: $Y = X\beta + \varepsilon$ kjer je Y proučevan slučajni vektor, X je matrika pojasnjevalnih slučajnih spremenljivk, β je vektor koeficientov, ki jih želimo oceniti, ε pa slučajna spremenljivka, ki predstavlja napako - pri računanju, meritvah .... Privzemimo, da je $E(\varepsilon) = 0$. Iz tega sledi $\mu = E(Y) = X\beta$. Model torej pričakovano vrednost slučajne spremenljivke predstavi kot linearno funkcijo pojasnjevalnih spremenljivk. Parametre β ocenimo z metodo najmanjših kvadratov in ob predpostavki polnega ranga za matriko X dobimo $\hat{\beta} = (X^\top X)^{-1} X^\top Y$.

2.3. **Poissonova regresija.**

2.4. **Logistična regresija.** Logistična regresija se uporablja za določanje deležev oziroma računanje verjetnosti. V poštev pride, ko imamo odgovore tipa uspeh-neuspeh oziroma govorimo o prisotnosti ali odsotnosti neke lastnosti.

Spomnimo se Binomske porazdelitve $Y_i \sim B(n_i, p_i)$. Ta pravi, da je

$$P(Y_i = y_i) = \binom{n_i}{y_i} p_i^{y_i} (1-p_i)^{n_i - y_i}$$

Pričakovana vrednost in varianca sta odvisni le od p_i, in sta enaki $E(Y_i) = p_i \text{in} Var(Y_i) = p_i(1-p_i)$. Poglejmo si sedaj podrobneje *logit* transformacijo. Če se spomnemo, želimo določiti verjetnost nekega dogodka pri danih podatkih. Ob uporabi identitente transformacije se nam kaj hitro lahko zgodi, da za posamezne verjetnosti dobimo vrednosti izven intervala $[0,1]$. Ta problem bomo rešili v dveh korakih.

Najprej uvedimo

$$\text{delež}_i = \frac{p_i}{1-p_i}$$

kjer se premaknemo iz verjetnosti v *deleže* – verjetnost dogodka proti verjetnosti, da se ne bo zgodil. Če je p_i enak $\frac{1}{2}$, bo delež enak 1. Vidimo, da so deleži vedno pozitivni in niso omejeni navzgor

V naslednjem koraku pa poglejmo logaritem deležev ali logit verjetnosti

$$\eta_i = \text{logit}(p_i) = \log \frac{p_i}{1-p_i}$$

s tem pa si odstranimo tudi omejitev navzdol. Opazimo še, da če je $p_i = \frac{1}{2}$, je delež enak 1 in je logaritem 0. Kot funkcija p, je logit strogo naraščajoča, torej imamo inverz. Običajno ga imenujemo *antilogit*, izrazimo ga z:

$$p_i = \text{logit}(\eta_i) = \frac{\exp \eta_i}{1 + \exp \eta_i}$$

Vse skupaj nam da *logistični model*, ki za slučajni del vzame binomsko porazdelitev.

2.4.1. *Ocenjevanje parametrov.* Imamo binomske slučajne spremenljivke in imamo povezovalno funkcijo, $logitp_i = X\beta$, kjer so β neznani parametri. V naslednjem razdelku si bomo ogledali kako zanje izpeljemo enačbe verjetja, ki jih nato uporabimo v numeričnih algoritmih.

Kot v vsakem posplošenem linearnem modelu tudi v tem predpostavimo neodvisnost komponent slučajnega vektorja Y zato

$$
\begin{aligned}
P(Y = \vec{y}) &= \prod_{i=1}^{n} P(Y_i = y_i) \\
&= \prod_{i=1}^{n} \binom{n_i}{y_i} p_i^{y_i} (1 - p_i)^{n_i - y_i}
\end{aligned}
$$

Naprej si oglejmo logaritemsko funkcijo verjetja. V nadaljnem računanju bom izpuščal binomski simbol na začetku - je samo konstanta, ki na končen rezultat nima vpliva. Po prejšnjih oznakah je torej

$$
\begin{aligned}
\ell(p_i) &= \log\{\prod_{i=1}^{n} p_i^{y_i} (1 - p_i)^{n_i - y_i}\} \\
&= \sum_{i=1}^{n} \{y_i \log p_i + (n_i - y_i) \log(1 - p_i)\} \\
&= \sum_{i=1}^{n} \{n_i \log 1 - p_i + y_i \log\left(\frac{p_i}{1 - p_i}\right)\} \qquad (1)
\end{aligned}
$$

Po predpostavki logističnega modela je

$$\operatorname{logit}(p_i) = \log\left(\frac{p_i}{1 - p_i}\right) = \beta_0 + x_{i1}\beta_1 + \ldots + x_{ir}\beta_r = x_i^\top \beta$$

2.5. **Probit regresija.**

2.6. **Ocenjevanje parametrov.**

3. Numerične metode

3.1. **Newton – Raphsonova metoda.**

3.2. **Fisher-scoring algoritem.**

4. Primeri

4.1. **Ocenjevanje parametrov v logističnem modelu.**

4.2. **Ocenjevanje parametrov v probit modelu.**

Slovar strokovnih izrazov

Literatura

[1] Alan Agresti. *An introduction to categorical data analysis.* John Wiley & Sons, 2007.

[2] Erik B. Erhard. Logistic regression and nr. `https://statacumen.com/teach/SC1/SC1_11_LogisticRegression.pdf`.

[3] Germán Rodríguez. Lecture notes on generalized linear models. `https://data.princeton.edu/wws509/notes/`, 2007.